УДК 792.54 : (477.54) М. Карминський
DOI 10.34064/khnum2-1904

Попова Л. Є.

ORCID 0000-0002-4085-4276

Дитяча музична школа № 1 імені Л. Ван Бетховена,
61000, вул. Культури, 11, м. Харків, Україна

Проценко О. П.

ORCID 0000-0002-4639-8961

Харківський національний університет будівництва та архітектури,
61000, вул. Сумська, 40, Харків, Україна

Жанрово-стильові особливості творчої спадщини М. Кармінського: навчально-методичний аспект

АНОТАЦІЯ ■ Попова Л. Є., Проценко О. П. Жанрово-стильові особливості творчої спадщини М. Кармінського: навчально-методичний аспект. ■ Стаття є кроком до сучасного осмислення творчої спадщини М. Кармінського, чия творчість сприяла розвитку й просуванню української музики в другій половині XX ст. Підкреслено характерні риси, які визначають самобутність обдарування композитора, пояснюють затребуваність його музики, її успішне функціонування в педагогічному процесі, зокрема, в дитячому навчанні. Аналіз художньо-естетичної складової творчості М. Кармінського сфокусований на жанрово-стильовому аспекті його музики для дітей та юнацтва, її навчально-методичному значенні. Композитор віддавав дітям багато сил і натхнення, створюючи для них музику відповідно до високих морально-етичних критеріїв, наповнену яскравими емоціями, духом театральності, зримою конкретною образністю. Мініатюри для дитячого хору, фортепіанні п'єси майстра несуть значний духовний зміст і стоять в ряду найкращих надбань української дитячої музичної літератури. Фортепіанна музика М. Кармінського позначена тенденцією до пошуку нової національної стилістики: композитор не цитує народних мелодій, створюючи оригінальні музичні образи у фоль-

клорному дусі. Різноманітні твори М. Кармінського втілюють одвічні теми добра і зла, любові та смерті, зради й вірності із властивою його музиці емоційною силою, демонструючи глибоку ерудицію і людську порядність композитора, неординарність, унікальність його особистості й таланту. ■ **Ключові слова:** *творча індивідуальність М. Кармінського, стилістика, жанр, жанрово-стильові особливості, український фольклор, музичне навчання, фортепіанні твори для дітей, українська дитяча музична література, дитяча музика.*

АННОТАЦІЯ ■ **Попова Л. Е., Проценко О. П. Жанрово-стильові особливості творчого насліддя М. Кармінського: учебно-методический аспект.** ■ Стаття являється шагом к современному осмыслению творческого наследия М. Карминского, чье творчество способствовало развитию и продвижению украинской музыки во второй половине XX в. Подчеркнуты характерные черты, определяющие самобытность дарования композитора, объясняющие востребованность его музыки, её успешное функционирование в педагогическом процессе, в частности, в детском обучении. Анализ художественно-эстетической составляющей творчества М. Карминского сфокусирован на жанрово-стилевом аспекте его музыки для детей и юношества, её учебно-методическом значении. Композитор отдавал детям много сил и вдохновения, создавая для них музыку в соответствии с высокими морально-этическими критериями, наполненную яркими эмоциями, духом театральности, зримой конкретной образностью. Миниатюры для детского хора, фортепианные пьесы мастера несут высокий духовный смысл и стоят в ряду лучших достижений украинской детской музыкальной литературы. Фортепианная музыка М. Карминского отмечена тенденцией к поиску новой национальной стилистики: композитор не цитирует народных мелодий, создавая оригинальные музыкальные образы в фольклорном духе. Разножанровые произведения М. Карминского воплощают вечные темы добра и зла, любви и смерти, предательства и верности с присущей его музыке эмоциональной силой, демонстрируя глубокую эрудицию и человеческую порядочность композитора, неординарность, уникальность его личности и таланта. ■ **Ключевые слова:** *творческая индивидуальность М. Карминского, стилистика, жанр, жанрово-стильові особливості, український фольклор, музикальне навчання, фортепіанні твори для дітей, українська дитяча музикальна література, дитяча музика.*

ABSTRACT ■ Popova Liudmyla, Protsenko Olha. Genre and style features of creative heritage by Mark Karminskyi: educational and methodological aspects.

■ **Background.** The article is a step towards a modern comprehension of the creative heritage by M. Karminskyi, whose work in the second half of the 20 century contributed to the development and international fame of Ukrainian music. Analysis of scientific publications (Heivandova, K., 1981; Ivanova, Yu., 2001; Kushchova, E., 2004 etc.), memoirs (Hanzburg, G., 2000) and a huge array of periodicals devoted to the composer allows us to single out the characteristic features of his creative personality, which determine the originality of his talent as a composer, explaining the constant demand for his music and its successful functioning in the pedagogical process, in particular, in children's music schools. **The purpose and objectives** of this study – to consider the artistic and aesthetic orientation of the creative heritage by M. Karminskyi and identify its distinctive features, focusing on the genre and style aspect of his works for children and youth and their methodological significance in pedagogical practice. **Research methods** are based on general scientific principles of systematization and generalization. The most important role was played by the interdisciplinary approach to the analysis of the composer's creative heritage from the standpoint not only of musicology, but also of history, culturology, and pedagogy. For reflecting the spiritual atmosphere, where the composer's talent was formed, the historical-biographical approach was of great importance.

Research results. The way of formation of M. Karminskyi's individuality, development of his innate musical inclinations to successful realization of talent is crowned with creation of compositions of various genres, both large-scale – partitas, operas, music to performances, and chamber – vocal-choral and instrumental miniatures, among which the piano music for children and youth audiences appealed to the style of Ukrainian folklore occupies a significant place. Ukrainian literature, in particular, works by Taras Shevchenko, Lesia Ukrainka, and Ivan Franko, which were carefully studied by M. V. Karminskyi as a student of the Faculty of Journalism at V. N. Karazin Kharkiv State University, had a significant influence on the formation of the composer's worldview and aesthetic priorities. Probably, it was the love for literature that determined the programmatic narrative nature of M. Karminskyi's compositions. However, the love for music itself prevailed: M. Karminskyi continued his studies at the Kharkiv Conservatory

in the class of Professor D. Klebanov possessed in perfection by the musical artistic heritage and was able to transfer creatively this knowledge to students. M. Karminskyi's later applied the skills acquired from him in his work. In those years, the Kharkiv School of Composition stood out among other music unions of Ukraine with a high level of creative competence: composers sought their own way and artistic individuality, creating a modern musical language. However, even in this highly educated environment, the personal potential of Mark Veniaminovich, his highly artistic taste and erudition rose.

Mark Veniaminovich is sometimes called “the knight of the country of childhood” thanks to his brilliant compositions for children. The composer speaks to the children's audience with the help of intonations and artistic techniques available to the child's worldview, but he does not adapt to the child, but teaches him to develop thinking, show strong emotions. Pupils like program music with interesting content that evokes familiar associations, specific ideas. Therefore, in many of his works M. Karminskyi turns to the literary basis, clear concrete and dynamic images, heightened emotionality (“Steppe, steppe...”, “Autumn Day”, “Lyrical intermezzo”, etc.). Such approach motivates children not to perform works abstractly and mechanically, but to bring their own emotions and understandings into them.

M. Karminskyi uses clear three-part or couplet forms that contain repetition (the plays “Favorite Tale”, “Ancient History”, “Merry Trumpeter”, etc.), he is characterized by conciseness of melodic phrases. The texture is convenient for children's hands: parallel intervals, counterpointing voices, organ points of the lower voice, melodic figurations and harmonic degrees sustained in the middle line, register dynamics are used. These and other techniques promote students' technical capabilities by developing mobility and finger strength. Continuing the traditions of the Ukrainian singing school, M. Karminskyi pays a lot of attention to the techniques of cantilena performance, forcing students to master the art of playing the pedal, which requires careful sound control.

Piano ensembles, unique in their poetic beauty, were created by the composer at the end of his not too long life. These plays use themes from the music to the play “Robin Hood”, and the musical images of the pieces are extremely clear even in the names: “Old Grandfather Kohl”, “Lady Tambourine”, “Road to the Temple”, “Crazy Waltz”. M. Karminskyi, feeling a passionate interest in theatrical action with its playful moments and the task of embodying specific images, created music for performances. The radio production “Robin Hood” with the participation

of the country's leading artists, based on the poems of the famous Scottish poet R. Burns translated by S. Marshak and imbued with romantic sublimity, lyricism and sincerity, received a special resonance; it contains expressive melodies that are quickly memorized. In 1978, the company "Melody" released a stereo disc "Robin Hood" with a recording of this radio show. The variety of artistic tasks of the ensemble music of M. Kaminskyi leads to the formation of a variety of pianistic skills. The predominance of playful, moving images in plays develops motor technic and synchronization in performing. The meter and the rhythm of the works are complicated using the measures 6/8, 9/8 or size change in one work: 2/4; 3/4; again 2/4; then 4/4. This technique allows you to transmit movement and free breath of a musical phrase. Karminskyi actively uses chords from fourths and fifths intervals characterized the repertoire of Ukrainian bandura players.

Conclusions. The composer gave the children a lot of strength and inspiration, creating music for them in accordance with high moral and ethical criteria and filled with vivid emotions, theatricality, and visible concrete imagery. Miniatures for the children's choir, the master's piano pieces have a high spiritual meaning and are among the best achievements of Ukrainian children's musical literature. The piano music of M. Karminskyi is marked by a tendency to search for a new national style: the composer does not quote folk melodies, creating original musical images in the spirit of folklore. The multi-genre works of M. Karminskyi embody the eternal themes of good and evil, love and death, betrayal and fidelity with the emotional strength inherent in his music, demonstrating the composer's deep erudition and human decency, originality, uniqueness of his personality and his talent. ■ **Key words:** *creative individuality of M. Karminskyi, stylistics, genre, genre and stylistic features, Ukrainian folklore, musical training, piano works for children, Ukrainian children's musical literature, children's music.*

Постановка проблеми. Швидко змінювані умови існування національних культур у суспільстві, що глобалізується, процеси їх асиміляції та інтеграції вимагають особливої уваги до збереження національних традицій та культурної ідентичності українського народу, а також пошуку міжкультурних комунікацій, пов'язаних із порозумінням і толерантністю. З цих позицій увага до творчості

М. Кармінського, що спирається на національні витoki, і, одночасно, охоплює широку гуманістичну проблематику, є актуальною і своєчасною. Зазначимо, що творча індивідуальність М. Кармінського сприяла розвитку і просуванню української сучасної музики в другій половині ХХ ст. до країн Європи, Росії, США. Отже, дослідження музики М. Кармінського виходить за рамки чисто академічного інтересу і набуває теоретичного і практичного значення.

Огляд публікацій за темою та наукова новизна дослідження. Музика М. Кармінського, яка користувалася широкою популярністю ще за його життя і привертала постійну увагу преси, теле- і радіомовлення, до теперішнього часу, тим не менш, вивчена недостатньо. Невелика монографія К. Гейвандової (1981) понині залишається основним джерелом систематизованої інформації про композитора. На рубежі століть, в рік 70-річчя М. Кармінського, прагнення зберегти і осмислити риси творчої індивідуальності Майстра, який щойно пішов з життя, об'єднало на сторінках харківського видання «Спогади про Марка Кармінського» (укладач – Г. Ганзбург) музикантів, акторів, мистецтвознавців, серед яких – Н. Тишко, М. Ентін, М. Черкашина, Н. Сирота, Т. Куришева, Г. Ганзбург, Л. Дорошенко, Н. Лібероль, Т. Самоварова, Ю. Іванова, В. Дубровський, Б. Табаровський, О. Чепалов та інші (див.: Ганзбург, Г., 2000), – чиї мемуарні замітки дають живе уявлення про особистість композитора. Окремі аспекти творчості М. Кармінського знайшли відображення в дисертаційних дослідженнях Ю. Іванової (2001) та Е. Кущової (2004); величезна джерелознавча робота здійснена Т. Бахмет (2000; 2006).

Аналіз згаданих наукових публікацій та величезного масиву присвяченій композиторові періодики дозволяє зробити ще один крок до осмислення творчої спадщини М. Кармінського та виокремити характерні риси його творчої індивідуальності, які визначають самобутність його композиторського обдарування, пояснюючи незмінну затребуваність його музики та її успішне використання в музично-педагогічному процесі, зокрема, в контексті дитячого навчання та виховання в школах естетичної освіти.

Мета та завдання даного дослідження – розглянути художньо-естетичну спрямованість творчої спадщини М. Кармінського та

визначити її самобутні риси, фокусуючись на жанрово-стильовому аспекті його творів для дітей та юнацтва та їх методичному значенні в педагогічній практиці музичних навчальних закладів. **Об'єктом дослідження** є музична спадщина М. Кармінського у контексті розвитку його творчої особистості, **предметом** – жанрово-стилістичні особливості та навчально-методичний аспект його дитячих творів у їх видовому розмаїтті і тематичній варіативності.

Методи дослідження базуються на загальнонаукових принципах систематизації та узагальнення. Найважливішу роль в осмисленні творчості М. Кармінського зіграв і міждисциплінарний підхід до аналізу творчої спадщини композитора з позицій не тільки мистецтвознавства, а й історії, культурології, педагогіки. Так, суттєве значення мав історико-біографічний метод, використаний для відображення тієї духовної атмосфери, де формувався талант композитора, відбувалися найважливіші події його життя, які вплинули на його творчу діяльність.

Виклад основних результатів дослідження. Шлях становлення індивідуальності М. Кармінського, розвиток його вроджених музичних задатків до успішної реалізації таланту вінчається створенням композицій різних жанрів, як масштабних – партіт, опер, музики до вистав, так і камерних – вокально-хорових та інструментальних мініатюр, серед яких значне місце посідає фортепіанна музика для дитячої та юнацької аудиторії, що втілює й стилістику українського фольклору. На становлення світогляду композитора, формування його естетичних пріоритетів і художніх прийомів його творчості помітний вплив справила українська література, зокрема, твори її видатних діячів: Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, що ретельно вивчалися М. В. Кармінським в якості студента факультету журналістики Харківського державного університету імені В. Н. Каразіна. Можливо, саме любов до літератури зумовила характерну для композицій М. Кармінського програмність, «фабульність». Однак любов до власне музики превалювала: своє навчання М. Кармінський продовжив в Харківській консерваторії в класі професора Д. Клебанова, який досконало володів музичною мистецькою спадщиною, вмів творчо передавати свої знання студентам. Отримані від нього навички

М. Кармінський пізніше застосує у своїй роботі, спираючись також і на традиції національної української культури. У ті роки харківська школа композиції виділялася серед інших музичних спілок України високим рівнем творчої компетентності: композитори шукали свій шлях, творчу індивідуальність, створюючи сучасну музичну мову, домагаючись художньої свободи. Однак і в цьому середовищі височіли особистісний потенціал Марка Веніаміновича, його високохудожній смак і ерудиція. Кармінський володів великою духовною культурою, глибокими знаннями і аналітичними здібностями, вміючи виокремити основну думку музичного твору, визначити його суть.

Марка Веніаміновича називають «лицарем країни дитинства», оскільки ним створено низку блискучих композицій для дітей. За оцінкою Б. Табаровського (2000: 23), він «поєднував в собі високу духовність, різноманітність інтересів і зворушливу наївну дитячість». Композитор розмовляє з дітьми за допомогою інтонацій і художніх прийомів, доступних дитячому світогляду, але не пристосовується до дитини, а привчає її розвивати мислення, проявляти яскраві почуття, сильні емоції. Тонко відчувуючи особливості дитячого сприйняття, М. Кармінський створює насичені образи, звернені до зримої сюжетності. Учням подобається програмна музика з цікавим змістом, що викликає знайомі асоціації, конкретні уявлення. Тому в багатьох своїх творах М. Кармінський звертається до літературної основи.

Композитор віддає перевагу музиці з підвищеним емоційним градусом. Навіть споглядальні, ліричні п'єси – активні й динамічні: «Степом, степом...», «Ліричне інтермецо», «Осінній день». Такі твори спонукають учнів не абстрактно-механічно виконувати твори, а вносити в них власні емоції та розуміння.

М. Кармінський звертається до тричастинності або куплетності – форм, які містять в собі повторюваність; в числі таких творів – «Улюблена казка», «Старовинна історія», «Веселий трубач». Марку Веніаміновичу властива лаконічність у будівництві форми, стислість мелодійних фраз. Фактура – зручна для дитячих рук: він використовує паралельні інтервали, контрапунктуючі голоси, органні пункти нижнього голосу, мелодичні фігурації і витримані в середній лінії гармонічні ступені, регістрову динаміку. Значення набувають

позиційність і узгодженість в рухах обох рук: «Ми граємо у дворі», «Безтурботність». Такі прийоми просувають технічні можливості учнів, розробляючи рухливість і силу пальців.

Продовжуючи традиції української співацької школи, М. Кармінський приділяє багато уваги прийомам виконання кантилени. Не всі мелодичні лінії *legato* можна виконати пальцями, в більшості випадків слід використовувати педаль. Її застосування вимагає ретельного опрацювання та звукового контролю. То потрібно з'єднати затактове «і» з сильною часткою такту, то активно використовувати педаль, що запізнюється, то відстежувати з'єднання акордів, коли вони об'єднуються із протяжними мотивами. Композитор відстежував і збіги цезур технічних рухів із цезурами мелодичних ліній, що дозволяє піаністу вдосконалювати свою майстерність у виконанні кантилени (приклад 1).

Приклад 1.

БІЛЯ ЗАРОСЛОГО ОЗЕРА

Прелюдія

У ЗАРОСШЕГО ОЗЕРА

Прелюдія

Andante misterioso ♩ = 63

Діти – великі фантазери, і заради зв'язку з реальним життям для них не потрібно відмовлятися від казковості, й композитор вміло використовує цю особливість дитячої психіки. Саме тому учні із задоволенням грають музику М. Кармінського, неповторну за своєю поетичною красою, зокрема, його фортепіанні ансамблі, котрі Марк Веніамінович написав в кінці свого не надто довгого життя. У п'єсах використовуються теми з музики до спектаклю «Робін Гуд». Сюжет і музичні образи творів гранично ясні навіть за назвами: «Старий дідусь Коль», «Дама Бубен», «Дорога до Храму», «Знавісний вальс».

М. Кармінський, відчувачи пристрасний інтерес до театрального дійства з його ігровими моментами і завданням втілення конкретних образів, створював музику до вистав. Особливий резонанс отримала радіопостановка «Робін Гуд» за участю провідних артистів країни, з якими у композитора зав'язалася творча і людська дружба. Герої п'єси говорять голосами відомих акторів: Б. Левінсона, О. Ільїна, В. Самойлова, Є. Леонова, О. Лазарева та ін. Пісні виконують В. Толкунова, Є. Леонов, Л. Лещенко, І. Кобзон. Музика до постановки створена на вірші відомого шотландського поета Р. Бернса в перекладі С. Маршака і пройнята романтичною піднесеністю, ліризмом, душевністю. Лібрето написав близький друг композитора, завідувач літературною частиною театру імені В. Маяковського (в Москві), колишній харків'янин В. Дубровський, який залишив спогади про те, як виник задум створення цієї літературно-музичної композиції (Дубровський, В., 2000). У 1978 р. фірма «Мелодія» випустила стереофонічний диск «Робін Гуд» із записом п'єси. Музичний супровід на диво різноманітний: одна мелодія звучить як бойовий заклик, інша – весела й завзята, а третя підкупує романтичною задушевністю. При цьому всі пісні присвячені чудовим людським якостям – волелюбності, вірності, шляхетності. Події цієї історії відбуваються в далекі часи; незважаючи на це, емоції та дії героїв нам близькі й зрозумілі. Кожна пісня – виразна, створює характерний настрій, швидко запам'ятовується. У 60 рр. ХХ ст. «Робін Гуд» був поставлений в Московському драматичному театрі імені К. С. Станіславського, а також у Харківських театрах: Юного глядача, Музичної комедії, Театрі російської драми імені О. С. Пушкіна. Харківський оперний

театр здійснив постановку однойменної романтичної опери, орієнтованої на юнацьку аудиторію, насичену ефектними інструментальними номерами, що легко запам'ятовуються. Арії відтворюють колоритні образи героїв, відрізняються виразністю, змушуючи слухачів співпереживати. Історія боротьби добра зі злом, покладена в основу сюжету «Робін Гуда», залишається актуальною в усі часи.

Різноманіття художніх завдань ансамблевої музики М. Кармінського сприяє формуванню у дітей необхідних піаністичних навичок. Переважання в п'єсах ігрових рухомих образів розвиває моторну техніку, синхронність виконання. Учні засвоюють прийоми вдосконалення дрібної техніки в стакатному русі, в стрибках, чергуванні штрихів *legato* й *staccato*. Будь-який технічний прийом, перш за все, є виразним засобом. Для посилення звукового впливу музичного твору на слухача автор використовує акордову фактурну інтонацію (прикл. 2).

Приклад 2. М. Кармінський. «Старовинна історія».

Що ми й спостерігаємо в фортепіанних п'єсах, таких як «Пасіони», «Бароко-ленто», «Музикування в старовинному стилі», «В полі, степовим простором», «Дорога до Храму» (прикл. 2а).

Приклад 2а.

Handwritten musical score for two staves. The top staff is marked *agitato. iagg* and the bottom staff *con moto agitato.* Both staves show complex rhythmic patterns with many beamed notes. The bottom staff includes the text *c z e s c. poco a poco* and *largo. ff*.

Композитор використовує акорди нетерцієвої будови, кварто-секундові поєднання, домагаючись ущільнення мелодичної лінії. Нижній пласт накладається на органний пункт; тривалий час застосовується чергування кварта з квінтою. Мелодія, посилена підголосками, звучить на тлі остинатного акомпанементу. Хочеться відзначити і ускладнений метроритм творів. Використовуються розміри 6/8; 9/8 або зміна розміру в одному творі: 2 та 3/4, знову 2/4, потім 4/4. Такий прийом дозволяє передавати рух і вільне дихання музичної фрази. Композитор використовує синкопований ритм, інтонаційно виділяючи слабкі тактові частки, таким чином додаючи до звучання гостроту і характерність.

У спадщині Кармінського простежуються гуманістична і патріотична тематика; мелодизм і демократичність музичної мови, що властиві композиторів: «у Вас музика добра» (Клин, В., 1980: 106), музика, в якій мирно й «лагідно» уживаються дисонанси і консонанси, кластери і тризвуки (Самоварова, Т., 2000: 89). До кінця життя композитор працював з повною віддачею, не шкодуючи сил. У свої останні часи, навчений досвідом прожитих років, він звертається до вічних духовних цінностей. Думки про призначення людини і швидкоплинність життя, про створення своєї «дороги до Храму» хвилювали Марка Веніаміновича.

Висновки. Оригінальним у творчості М. Кармінського постає вибір цільової аудиторії, конкретно – дитячої, але це вважається нам за досить нечасте явище. Композитор віддавав спілкуванню з дітьми багато сил і натхнення, створюючи для них твори відповідно до високих морально-етичних принципів, наповнені яскравими емоціями. Характерними рисами дитячої музики М. Кармінського є її сценічність, театральність, зрима конкретна образність. Особливе місце в його творчості посідають вокальні твори для дитячого хору та солістів. У свої хорові мініатюри Марк Веніамінович вкладав значний духовний та ідейний зміст. Твори М. Кармінського також стоять в ряду найкращих надбань української фортепіанної дитячої літератури. Фортепіанна творчість М. Кармінського демонструє тенденцію до пошуку нової стилістики, заснованої на фольклорних традиціях. Композитор не цитував народні мелодії, створюючи оригінальні музичні образи у фольклорному дусі.

Твори М. Кармінського з вражаючою емоційною силою відображають проблеми добра і зла, любові і смерті, зради і вірності. Характеризуючи сутність феномену М. Кармінського, можна відзначити його вміння поєднувати різні сфери музичної діяльності, володіння різними жанрами, глибоку ерудицію і людську порядність, неординарність, унікальність, неповторність його особистості й таланту. Не випадково музика композитора звучить в Україні, Америці, Ізраїлі, Канаді та інших країнах. Вона улюблена і присутня в репертуарі хороших колективів, співаків, виконавців-інструменталістів, а з ім'ям композитора пов'язана одна з найяскравіших сторінок музичної історії Харкова.

ЛІТЕРАТУРА

- Бахмет, Т. Б. (2000). Література о М. Карминском. В кн. *Ганзбург, Г. (Сост.) Воспоминания о Марке Карминском*, сс. 97–117. Харьков: Каравелла.
- Бахмет, Т. Б. (2006). Композитор Марк Карминский : Нотно-библиографический указатель литературы. В кн. *Бахмет Т. Б. (Сост.). Переступи порог библиотеки. Харьковская городская специализированная музыкально-театральная библиотека им. К. С. Станиславского (1955–2005): юбилейный сб.* (сс. 155–217). Харьков: Роми.

- Ганзбург, Г. (Сост.) (2000). *Воспоминания о Марке Карминском*. Харьков: Каравелла, 132.
- Гейвандова, К. Н. (1981). *Марк Кармінський*. Київ: Музична Україна, 42 [4]. (Творчі портрети українських композиторів).
- Дубровский, В. (2000). Соавтор моей жизни. В кн. *Ганзбург, Г. (Сост.) Воспоминания о Марке Карминском*, сс. 8–23. Харьков: Каравелла.
- Иванова, Ю. М. (2001). *Дитяча хорова культура Харківщини останньої третини ХХ ст.* (Автореф. дис... канд. мистецтвознавства). Харківська державна академія культури. Харків, 20.
- Клин, В. Л. (1980). *Українська радянська фортепіанна музика*. Київ: Наукова думка, 315.
- Куцова, Е. В. (2004). *Фортепіанні партити Марка Кармінського: проблема реалізації художнього задуму* (Автореф. дис... канд. мистецтвознавства). Одеська державна музична академія ім. А. В. Нежданової. Одеса, 16.
- Сбітнєва, Л. М. (2015). *Розвиток системи музично-естетичного виховання в Україні: історико-педагогічний дискурс: монографія*. Київ: Педагогічна думка, 186.
- Самоварова, Т. (2000). Из мемуаров. *Воспоминания о Марке Карминском*. В кн. *Ганзбург, Г. (Сост.) Воспоминания о Марке Карминском*, сс. 89–90. Харьков: Каравелла.
- Табаровский, Б. (2000). Марик Карминский... В кн. *Ганзбург, Г. (Сост.) Воспоминания о Марке Карминском*, сс. 8–23. Харьков: Каравелла.

REFERENCES

- Bakhmet, T. B. (2000). Literatura o M. Karminskom [Literature about M. Karminskyi]. In *Ganzburg, G. I. (Comp.) (2000). Vospominaniya o Marke Karminskom [Memories about Mark Karminskyi]*, pp. 97–117. Kharkov: Karavella [in Russian].
- Bakhmet, T. B. (2006). Kompozitor Mark Karminskiy : Notno-bibliograficheskiy ukazatel literatury [Composer Mark Karminsky: Bibliographic index of literature]. In *Bakhmet T. B. (Comp.) Perestupi porog biblioteki. Kharkovskaya gorodskaya spetsializirovannaya muzykalno-teatralnaya biblioteka im. K. S. Stanislavskogo (1955–2005): yubileyyny sb. [Cross the threshold of the library. Kharkiv City 'K. S. Stanislavsky' Specialized Music and Theater*

- Library (1955–2005): jubilee collection* (pp. 155–217). Kharkov: Romi [in Russian, in Ukrainian].
- Dubrovskiy, V. (2000). Soavtor moyey zhizni [Co-author of my life]. In Ganzburg, G. I. (Comp.). *Vospominaniya o Marke Karminskom [Memories about Mark Karminskyi]*, pp. 8–23. Kharkov: Karavella [in Russian].
- Ganzburg, G. I. (Comp.) (2000). *Vospominaniya o Marke Karminskom [Memories about Mark Karminskyi]*. Kharkov: Karavella, 132 [in Russian].
- Heivandova, K. N. (1981). *Mark Karminskiy*. Kyiv: Muzychna Ukraina, 42 [4]. (Tvorchi portrety ukrainskykh kompozytoriv [Creative portraits of Ukrainian composers]) [in Ukrainian].
- Ivanova, Yu. M. (2001). *Dytiacha khorova kultura Kharkivshchyny ostannoï tretyny XX st. [Children's choral culture of Kharkiv region of the last third of the XX century]* (Extended abstract of Candidate thesis). Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, 20 [in Ukrainian].
- Klyn, V. L. (1980). *Ukrainska radianska fortepianna muzyka [Ukrainian Soviet Piano Music]*. Kyiv: Naukova dumka, 315 [in Ukrainian].
- Kushchova, E. V. (2004). *Fortepianni partyty Marka Karminskoho: problema realizatsii khudozhnogo zadumu [Piano partitas by Mark Karminskyi: the problem of realization of an artistic idea]* (Extended abstract of Candidate thesis). Odesa State Music Academy named after A. V. Nezhdanova. Odesa, 16 [in Ukrainian].
- Samovarova, T. Iz memuarov [From memoirs]. In Ganzburg, G. I. (Comp.). *Vospominaniya o Marke Karminskom [Memories about Mark Karminskyi]*, pp. 89–90. Kharkov: Karavella [in Russian].
- Sbitnieva, L. M. (2015). *Rozvytok systemy muzychno-estetychnoho vykhovannia v Ukraini: istoriko-pedahohichniy dyskurs [Development of the system of music and aesthetic education in Ukraine: historical and pedagogical discourse]: monograph*. Kyiv: Pedahohichna dumka, 186 [in Ukrainian].
- Tabarovskiy, B. (2000). Marik Karminskiy... In Ganzburg, G. I. (Comp.). *Vospominaniya o Marke Karminskom [Memories about Mark Karminskyi]*, pp. 23–24. Kharkov: Karavella [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 17.09.2019 р.